

INGLIZ TILI O'QITISHDA MUAMMOLI TA'LIM TEXNOLOGIYALARINI JORIY ETISHNING DIDAKTIK XUSUSIYATLARI

Annotatsiya: Mazkur maqolada muammoli ta'lim texnologiyasining shakllanishi, pedagogik xususiyatlari va komponentlari nazariy jihatdan tahlil etilgan. Hamda muammoli ta'lim texnologiyalarini ingliz tilini o'qitish jarayonida samarali qo'llash bo'yicha metodikalar haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: ekspressiv va retseptiv ko'nikma, illyustrativ ta'lim, integral asos, zamonaviy gnoseologiya, psixologiya, didaktika, kibernetika, nutqiy kompetensiya.

ДИДАКТИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРОВЕДЕНИЯ ПРОБЛЕМНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ОБУЧЕНИЯ ПРИ ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ

Аннотация. В данной статье теоретически анализируются формирование, педагогические особенности и компоненты технологии проблемного обучения. В статье обсуждаются методики эффективного применения проблемных технологий обучения в процессе преподавания английского языка.

Ключевые слова: экспрессивные и рецептивные навыки, иллюстративное обучение, интегральная основа, современная эпистемология, психология, дидактика, кибернетика, речевая компетенция.

DIDACTIC CHARACTERISTICS OF IMPLEMENTING PROBLEM-BASED LEARNING TECHNOLOGIES IN TEACHING ENGLISH

Annotation. This article theoretically analyzes the formation, pedagogical characteristics, and components of problem-based learning technology. And the article discusses methodologies for effectively applying problem-based learning technologies in the process of teaching English.

Keywords: expressive and receptive skills, illustrative teaching, integral basis, modern epistemology, psychology, didactics, cybernetics, speech competence.

Bugungi zamonaviy ta'limni interfaol metodlarsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Dars mazmunini ochib beruvchi faol usullar ham talabaga ham pedagogga amaliy ko'makchi vazifasini o'tamoqda. An'anaviy darsdan farqli o'laroq metodlar dars jarayoniga jon kiritib, eng muhimi talaba ongni o'stirmoqda. Bugungi kunda mamlakatimizda o'qituvchiga, yosh avlodni tarbiyasiga katta imtiyoz va imkoniyatlar berilmoqda. Shu sababli oliy ta'lim oldida talaba yoshlar jamoasiga bilimli, ma'naviyatli hamda o'zbek millatiga xos tafakkurga ega bo'lgan yoshlarni qabul qilish, ularni zamonaviy bilim bilan qurollantirish va yuqori ma'noda buyuk inson darajasiga yetkazish kerakdir. Buni bajarishda fan o'qituvchilarining xizmati munosib o'rindadir. Har bir fan o'qituvchisi o'z fani bo'yicha mukamal bilim, malaka va ko'nikmalarga ega bo'lishi zarur. Ingliz tili o'qituvchisi fanga oid bilimlar va o'qitishning amaliy uslublaridan tashqari bolalarning yoshiga qarab psixologiyasini bilishi va oldindan bilim berishning hamma bosqichlarini amalga oshirish texnikasini mukammal egallashi kerak. Ingliz tili fanining didaktik asoslarini shakllantirib, bilimni berish umumiy uslublarini bolalar yoshlarini hisobga olib, o'zining hayotiy tajribasiga asoslanib bilimni yetkazishi lozim. Pedagog o'z tajribasini rivojlantirishda boshqalar tajribalarini quruq nusxa qilmasdan, o'zining tajribasi bilan to'ldirishi zarur va natijada o'quv jarayoni mukamallashadi chunki har bir inson o'ziga xos uslub va shaxsiy dunyoqarashga xislatlarga ega. Fanni o'qitishda turli o'qitish metodlari, texnologiyalar va innovatsiyalardan foydalanish,

o'quvchi va talaba yoshlarda bilim va ko'nikmalarni shakllantirishda samarali asos bo'la oladi. Bundan tashqari, respublikamizda ko'plab taniqli olimlar mintaqamizning ijtimoiy-pedagogik sharoitiga moslashgan, ilmiy asoslangan pedagogik texnologiyalarni yaratish va ularni ta'lim tizimi amaliyotida qo'llashga intilmoqda.

Muammoli ta'lim texnologiyasining asosiy maqsadi bilim oluvchilarning mustaqilligi va faolligini oshirish, tafakkurini rivojlantirish, o'zlashtirilgan bilimlarning amaliyotga tatbiq etilishini kuchaytirishdan iborat. Pedagogik-psixologik adabiyotlarda muammoli ta'limning ilmiy-nazariy asoslari haqida gap borganda, uni ta'lim metodi, prinsipi yoki alohida tizim deb hisoblash holatlari uchraydi. Muammoli ta'limni qanday nomlashdan qat'iy nazar, uning asosiy xususiyati - bilim oluvchining aqliy faolligini oshirish, mustaqil ijodiy izlanish, o'zi uchun yangi bilim, ko'nikma va malakalarni kashf etishdan iborat. Ma'lumki, muammoli ta'lim 20-asr boshlarida (J. Bruner, K. Dunker, J. Dyui, G. Polya va boshqalar), xorijiy (V. Okon) va mahalliy tadqiqotchilar (A. V. Brushlinskiy, A.A. Verbitskiy, T.V. Kudryavtsev, I.Ya. Lerner, M.I. Maxmutov) nazariy asoslarini ishlab chiqish orqali paydo bo'lgan. Olimlar o'z tadqiqotlarida muammoli vaziyatni fikrlash jarayonining boshlanishi deb belgilab, bu jarayonning bosqichlarini ko'rib chiqdilar (S.L. Rubinshteyn), fikrlash va o'rganishda muammoli vaziyatning rolini o'rgandilar (A.M. Matyushkin), muammoli vaziyatlarning turlarini ishlab chiqdilar, (A.V. Brushlinskiy, T.V. Kudryavtsev, V.T. Kudryavtsev, A.M. Matyushkin, M.I. Maxmutov), muammoli vazifalarning tasnifi (V. Okon), muammoli vaziyatlar tizimi, muammolar va muammoli vazifalar (I.Ya. Lerner) va boshqa ko'plab jihatlari o'rganib chiqdilar. Shunday qilib, muammoli ta'lim nazariyasida tadqiqotchilarni qiziqtirgan masalalardan biri A.M. Matyushkin tomonidan belgilangan muammoli vaziyat tushunchasini tahlil qilishda ob'ekt (ob'ektdagi noma'lum) va sub'ekt (sub'ektning kognitiv va kommunikativ ehtiyojlari va imkoniyatlari) pozitsiyasidan kelib chiqib o'rganib chiqqan.

Muammoli ta'lim texnologiyasini chet tilini muammoli o'qitishning birligi sifatida, xususan, chet tili grammatikasini o'qitishda samarali qo'llash mumkin. Grammatikani til tizimida strukturaviy-semantik tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqib, chet tilini muammoli o'qitishning o'ziga xos ob'ekti sifatida tavsiflash mumkin. Grammatika tafakkurni rivojlantiradi va ongni tartibga soladi, chunki uning qoidalari va algoritmlari bor. Grammatik hodisalar shakli, ma'nosi va qo'llanilishiga ega bo'lib, ularning o'zaro bog'liqligi turli tillarda o'quv jarayonida aniqlangan qarama-qarshiliklarni aniq ko'rsatishi mumkin.

Shunga ko'ra, o'quv muammosini hal qilish jarayonida qarama-qarshilik yo'q qilinadi, uni yo'q qilish orqali o'quv materialining samarali rivojlanishi (to'g'rilik, hajm, shakllarning xilma-xilligi mezonlariga ko'ra) sodir bo'ladi.

V. Okon muammoli ta'limning ta'rifini muammoli ta'limni samarali o'qitish usuli sifatida talqin etar ekan, muammoli ta'lim bilimlarning barqarorligini saqlashga imkon beradi, ko'nikma, malaka va kognitiv qiziqishni rivojlantiradi, shuningdek, katta tarbiyaviy ahamiyatga ega deb hisoblaydi. Muammoli ta'lim samaradorligi haqida gapirar ekan, A.M. Matyushkin, xuddi V. Okon kabi, bu mashg'ulotning tarbiyaviy ahamiyatini ko'rsatadi. Muallif ta'kidlaganidek, muammoli ta'lim sharoitida assimilyatsiya jarayoni to'xtaydi. Faqat intellektual jarayon bo'lib, shaxsiy jarayonga aylanadi. Shuning uchun u bizga ta'lim va tarbiya jarayonini, bilimlarni o'zlashtirish jarayonini va talabaning dunyoqarashini shakllantirish jarayonini birlashtirishga imkon berishini ta'kidlaydi. [1]. Shu bilan birga, A.M. Matyushkin muammoli o'qitishning katta samaradorligiga qaramay, undan foydalanish mutlaq bo'lishi mumkin emas deb hisoblaydi. Shunday qilib, A.M. Matyushkin shunday yozadi: "Muammoli o'qitish usulini psixologik asoslash va uning pedagogik samaradorligini o'rganish hech qanday holatda o'qitishning barcha sharoitlari va turlari uchun uning mutlaqligiga olib kelmasligi kerak. Shu bilan birga, shunga qaramay, boshqa o'qitish usullaridan farqli o'laroq, muammoli o'qitish usuli nomini saqlab qolish juda muhim" [2]. I.Ya. Lerner ta'limning zamonaviy kontseptsiyalarini o'rganar ekan. Muammoli ta'lim g'oyalariga e'tibor berilmasa, yo'nalishlarning hech biri zamonaviy o'quv jarayonini to'liq shaklda qura olmaydi" deb ta'kidlaydi. Shuning uchun muammoli ta'lim butun ta'limning integral asosi hisoblanadi. Shunga ko'ra, muammoli ta'lim uchta funktsiyani bajarishi kerak:

- 1) ijodiy salohiyatni rivojlantirish va ijodiy faoliyat tuzilmalarini shakllantirish;
- 2) bilim va faoliyat usullarini ijodiy o'zlashtirish;
- 3) zamonaviy fan usullarini ijodiy egallash.

Ushbu funktsiyalarni amalga oshirish muammoli ta'lim usullari (turlari) yordamida bajariladi albatta. Shu munosabat bilan I.Ya. Lerner shunday deb yozadi: "Haqiqiy amaliyot o'qituvchi va talaba uchun o'ziga xos harakat tizimi, ya'ni o'qitish usullari bilan tavsiflangan muammoli ta'limning uch xil turini keltirib chiqaradi". Shuni ta'kidlash kerakki, olim shu nuqtai nazardan usul va turni sinonim sifatida ishlatadi. Shunday qilib, I.Ya. Lerner muammoli ta'limning uchta usulini ajratib ko'rsatadi:

- 1) muammoni taqdim etish;
- 2) qisman izlash yoki evristik usul;
- 3) tadqiqot usuli.

Muammoli ta'limni hisobga olgan holda, T.V. Kudryavtsev shunday yozadi: "O'zining muhim xususiyatlariga ko'ra fikrlash jarayonini modellashiruvchi va faol qidiruv xarakteriga ega bo'lgan o'quv jarayonini tushuntirish - illyustrativ ta'lim turidan farqli ravishda muammoli ta'lim deb atash mumkin. Muammoli ta'lim talabalar uchun muammoli vaziyatlarni yaratish (tashkil etish), bu vaziyatlarni talabalar va o'qituvchilarning birgalikdagi faoliyati jarayonida birinchisining maksimal mustaqilligi va ikkinchisining umumiy rahbarligi ostida tan olish va hal qilishdan iborat" [3].

A.V. Brushlinskiyning fikricha, muammoli "o'qitish usuli talabani "kashfiyotchi", "tadqiqotchi" holatiga olib kelish, uning uchun mumkin bo'lgan savollar va muammolarga duch kelishga qaratilgan". A.V. Brushlinskiy muammoli ta'limni "rivojlantiruvchi, tarbiyalovchi, chunki u insonning aqliy rivojlanishining umumiy darajasini sezilarli darajada oshiradigan" o'qitish metodi sifatida ta'riflaydi. [4].

M.I.Maxmutov muammoli ta'lim turi va tizimi sifatida ta'riflab, muammoli ta'lim "muammoli vaziyatlar tizimi bilan belgilanadigan o'qituvchi va talaba o'rtasidagi o'zaro bog'liq faoliyatning alohida turi ekanligini ta'kidlaydi. Bu mashg'ulot zamonaviy gnoseologiya, psixologiya, didaktika, sotsiologiya, kibernetika va pedagogik amaliyot yutuqlari nuqtai nazaridan qayta ko'rib chiqilgan texnika va o'qitish metodlari tizimi bilan ajralib turadi. Bu didaktik tizimning yangiligi shu faktga asoslanadi. Shu paytgacha o'z-o'zidan va intuitiv, amaliy o'rganish jarayonida qo'llanilgan muammoli bilimlarni o'zlashtirish printsipi ongli ravishda qo'llaniladigan printsipga aylanadi, uning qat'iy mustahkamlovchi xususiyati ta'siri ostida didaktik printsiplar tizimining funktsional maqsadi o'zgaradi.

Muallifning fikricha, muammoli ta'lim turi "barcha ta'lim-tarbiya muammolarini hal eta olmaydi, shuning uchun u ta'lim jarayonini tashkil etishning har xil turlari, usullari va shakllarini o'z ichiga olgan butun ta'lim tizimini o'rnini bosa olmaydi. Ammo umumiy ta'lim tizimi muammoli ta'limsiz chinakam rivojlana olmaydi sababi uning asosini muammoli vaziyatlar tizimi tashkil etadi" [5].

O'z navbatida V.T. Kudryavtsev quyidagi ta'rifni beradi: " muammoli ta'lim - rivojlantiruvchi ta'lim turi bo'lib, uning mazmuni turli darajadagi murakkablikdagi muammoli vazifalar tizimi bilan ifodalanadi. Bunday muammolarni hal qilish jarayonida talabalar o'qituvchi bilan birgalikdagi faoliyatida va uning umumiy rahbarligida yangi bilim va harakat usullarini o'zlashtiradilar va bu orqali - ijodiy qobiliyatlarni, ya'ni samarali fikrlash, tasavvur qilish, kognitiv motivatsiya, intellektual his-tuyg'ularni shakllantiradilar " [6].

Muammoli ta'limning mohiyatini T.A. Ilyina birinchi navbatda talabaning kognitiv faoliyati jarayonining tashkiliy tuzilishida ko'radi. Shu sababli, uning fikricha, "muammoli ta'lim boshqa metodlar doirasida qo'llanilganligi sababli uni maxsus o'qitish usuli (I.Ya.Lerner fikricha) ham, qandaydir yangi o'qitish tizimi (M.I.Maxmutov) sifatida ham ko'rib bo'lmaydi. Bu masala bo'yicha, bizning fikrimizcha, M.N. Skatkin buni o'qitishni tashkil etishga alohida yondashuv deb hisoblaydi, bu birinchi navbatda talabalarning kognitiv faoliyati tabiatida namoyon bo'ladi". [7] Shunday qilib, pedagogik nuqtai nazaridan muammoli ta'lim yondashuv (T.A.Ilyina), metod

(A.V.Brushlinskiy, I.Ya.Lerner, A.M.Matyushkin, V.Okon), ta'lim turi va tizimi (V.T.Kudryavtsev, T.V.Kudryavtsev, M.I.Maxmutov) sifatida izohlanadi.

S.F. Shatilovga ko'ra chet tili grammatikasini o'qitish mazmuni umuman chet tilini o'qitish mazmuni kontekstida ko'rish mumkin. Chet tilini o'qitish mazmunining tarkibiy qismlari, S.F.Shatilovning fikricha, til materiali, uni ishlatish qoidalarini bilish materiali, ko'nikma va malakalar, matnlar mavzulari, talabalarning hissiy sohasini tarbiyalashdan iborat. Grammatikani o'qitishning asosiy maqsadi, S.F. Shatilov, "talabalarda nutq, tinglash, o'qish va yozish ko'nikmalarining muhim tarkibiy qismlaridan biri sifatida grammatik nutq malakalarini shakllantirish" [8]. S.F. Shatilov grammatik ko'nikmalarni nutq faoliyatining ekspressiv - nutq va yozish va retseptiv – o'qish va tinglash turlarida ko'rib chiqadi.

Bir qator tadqiqotchilar grammatikani o'qitishda P.Ya. Galperinning aqliy harakatlarning bosqichma-bosqich shakllanishi nazariyasiga asoslangan yondashuvga asoslanadi. Chet tillarini o'qitishda aqliy harakatlarni bosqichma-bosqich shakllantirish nazariyasini qo'llash, L.V. Skopova ko'nikma va malakalarni shakllantirishning uch bosqichini aniqlaydi: tanishish, o'qitish, amaliyot [9]. Birinchi bosqich o'qituvchi tomonidan olib boriladigan evristik suhbat yordamida talabalarning harakatlari uchun indikativ asos yaratishga qaratilgan. Ikkinchi bosqich individual operatsiyalarda, so'ngra operatsiyalar guruhida mashq qilinadigan grammatik ko'nikmalarni shakllantirishni ta'minlaydi. Uchinchi bosqich o'qituvchi tomonidan taklif qilingan suhbat mavzusi doirasida muloqot sharoitida ko'nikma va malakalarni rivojlantirishga qaratilgan. Shunday qilib, L.V. Skopova nafaqat bilim, ko'nikma va malakalarni bosqichma-bosqich shakllantirish haqida gapiradi, balki evristik suhbat yordamida grammatik bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish jarayonida bevosita muammoli yondashuvni amalda qo'llash xususiyatlarini ochib beradi.

Yuqoridagi fikrlardan ko'rinib turibdiki, ingliz tilini o'qitishda talabalarda grammatik va nutqiy kompetensiyalarni rivojlantirishda muammoli ta'lim texnologiyasining turli xil metodlaridan unumli foydalanish o'qitish samaradorligini ta'minlashga xizmat qiladi. Quyida evristik intervyu metodi bo'yicha namuna keltiramiz.

Sizning muxbir do'stingiz musiqachidan intervyu olishi kerak. Do'stingiz sizdan yordam so'raydi. Unga intervyu savollarini yaratishga yordam bering va keyin maqola yozing.

- Interviewer: ...?
- Dennis: I was 5 years old when I began to work on my music.
- Interviewer: ... ?
- Dennis: I don't remember much about it. I remember singing at the top of my voice, dancing with real joy and working too hard for a child.

- Interviewer ... ?
- Dennis No, I didn't. I had no time to play with other children.
- Interviewer: ... ?
- Dennis: I made my first record 10 years ago and it didn't do very well. But my next record reached number one.

- Interviewer: ...?
- Dennis: I read books, go to the swimming pool, watch soap operas.

Shunga ko'ra, ingliz tilidagi suhbatni evristik savol-javoblar orqali davom ettirilishi asosida nutqiy ko'nikmalarini samarali rivojlantirish mumkin

Xulosa o'rinda shuni aytish mumkinki, pedagogik jihatdan ingliz tilini o'qitishda muammoli ta'lim texnologiyasi komponentlari o'qituvchi uchun - talabalarning tafakkurini faollashtirish, bilish qobiliyatini, qiziqishini va motivatsiyasini rivojlantirish, talabalarning bilim faoliyatini boshqarish vositasi, o'quv materialini talabalar tomonidan o'zlashtirilishini nazorat qilish vositasi sifatida xizmat qilsa, talaba uchun - fikrlashni faollashtirish uchun stimuly, o'quv materialini o'zlashtirish va kognitiv qobiliyatni rivojlantirish usuli va o'quv materialining o'zlashtirilishini o'z-o'zini nazorat qilish usuli sifatida namoyon bo'ladi.

1. Матюшкин А.М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении/ А.М. Матюшкин. - М.: Педагогика, 1972. - 95 с.
2. Матюшкин А.М. Актуальные вопросы проблемного обучения // Послесловие к кн. В. Оконя. Основы проблемного обучения. - М.: Просвещение, 1968. -200 с.
3. Кудрявцев Т.В. Психология технического мышления (процесс и способы решения технических задач)/ Т.В. Кудрявцев. - М.: Педагогика, 1975. - 281с.
4. Брушлинский А.В. Психология мышления и проблемное обучение/ А.В. Брушлинский // Новое в жизни, науке и технике. Сер. «Педагогика и психология. - М.: Знание, 1983. - № 6. - 91 с.
5. Махмутов М.И. Проблемное обучение: основные вопросы теории/ М.И. Махмутов. - М.: Педагогика, 1975. - 337 с.
6. Кудрявцев В.Т. Проблемное обучение: истоки, сущность, перспективы/ В.Т. Кудрявцев. - М.: Знание, 1991. - 49 с.
7. Ильина Т.А. Проблемное обучение - понятие и содержание/ Т.А. Ильина // Вестник высшей школы. - М., 1976 - №2. — 47с.
8. Шатилов С.Ф. Методика обучения немецкому языку в средней школе/ С.Ф. Шатилов. - М.: Просвещение, 1986. - 108 с.
9. Скопова Л.В. Методика обучения грамматике французского языка в 5-6 классах средней школы: Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.02 / Л.В. Скопова; Московский гос. Пед. ун-т. - М., 1994. - 7 с.